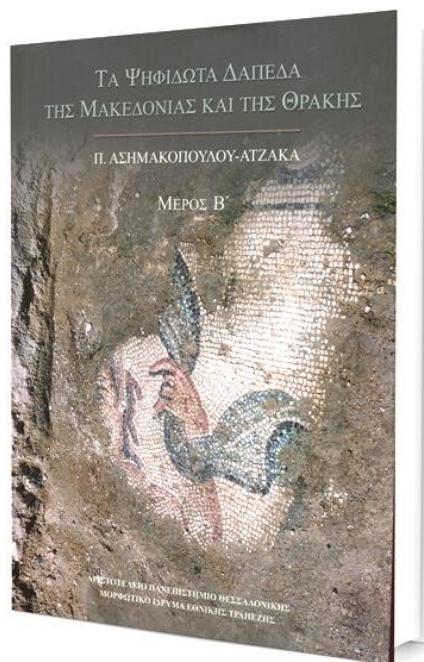

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ Κυριακή 22 Ιουλίου 2018 (έντυπη έκδοση)

ΒΙΒΛΙΟ 22.07.2108

Το ψηφιδωτό σύμπαν του αρχαίου κόσμου

ΓΙΩΤΑ ΜΥΡΤΣΙΩΤΗ

Π. ΑΣΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΥ - ΑΤΖΑΚΑ

**Τα ψηφιδωτά δάπεδα της
Μακεδονίας και της Θράκης**

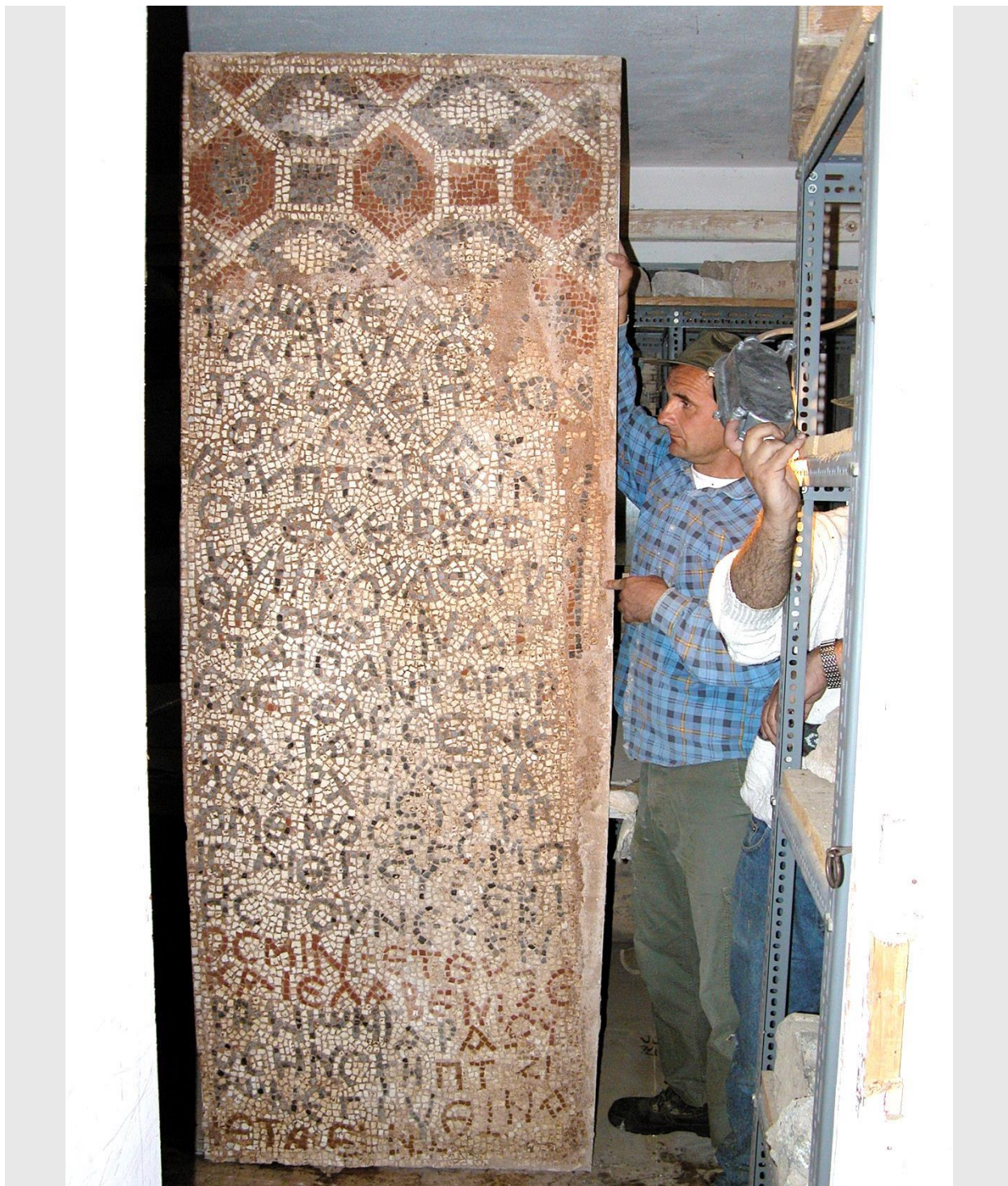
Τόμοι 2

εκδ. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο
Θεσσαλονίκης - Μορφωτικό Ίδρυμα
Εθνικής Τραπέζης

Κοσμούσαν εκκλησιές, δημόσια κτίρια και επαύλεις σε όλη την επικράτεια του ελλαδικού χώρου κι εκπλήσσουν για τον αριθμό, την άρτια τεχνική, τη θεματική ποικιλία των παραστάσεων. Θα ήταν αδύνατον να φανταστούμε τον πλούτο και την έκταση της πολύχρωμης επιδαπέδιας

τέχνης κατά την ύστερη αρχαιότητα στη χώρα μας χωρίς την εκδοτική σειρά *Σύνταγμα (corpus) των ψηφιδωτών δαπέδων της Ελλάδος* της Παναγιώτας Ασημακοπούλου-Ατζακά, που αποτελεί καρπό ενός από τα αρχαιότερα ερευνητικά προγράμματα του Κέντρου Βυζαντινών Ερευνών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Μεμονωμένα ψηφιδωτά έργα θαυμάζουμε στα μουσεία, στους υπαίθριους αρχαιολογικούς χώρους και στα ανασκαφικά ευρήματα που έρχονται συνεχώς στο φως έως σήμερα σε απίθανες γωνιές. Η μεγάλη εικόνα ωστόσο από το ανεξάντλητο θαυμαστό ψηφιδωτό σύμπαν του αρχαίου κόσμου απλωμένη στις τέσσερις εκδόσεις, που κυκλοφόρησαν έως σήμερα, είναι αποκαλυπτική.

Συντηρημένο τμήμα του ψηφιδωτού με ταφική επιγραφή από την κοιμητηριακή Βασιλική Β εκτός των τειχών, στους Φιλίππους.

Τα συμπεράσματα που προκύπτουν από το εκτενές πληροφοριακό και φωτογραφικό υλικό για τα ψηφιδωτά έργα από τα τέλη του 5ου - αρχές 4ου π.Χ. αιώνα έως το τέλος της ύστερης αρχαιότητας (7ο μ.Χ. αιώνα) είναι πολλά. Μια πρώτη εκτίμηση είναι ότι αν η Ελλάδα διέσωζε όλα τα ψηφιδωτά δάπεδα ή αν μπορούσε να αναδείξει εκείνα τα οποία, πολλές φορές κατά τύχη, γλίτωσαν από την καταστροφή, κάθε περιφέρεια, ακόμη και κάθε νομός, θα είχε και ένα μουσείο ψηφιδωτής διακόσμησης.

Ειδικά στη Βόρεια Ελλάδα, όσα είχαν την τύχη να βρίσκονται σε θέσεις που παρέμειναν αδιατάρακτες και αδόμητες από την εποχή της εγκατάλειψης με τα λείψανα της αρχαίας κατοίκησης καλά φυλαγμένα στη γη διατηρήθηκαν στο σύνολό τους αλώβητα, με ευτυχέστερες περιπτώσεις των Φιλίππων, της Αμφίπολης και του Δίου.

Αντίθετα, στις αρχαίες πόλεις και στους αρχαίους οικισμούς η ζωή των οποίων συνεχίστηκε αδιάσπαστα έως σήμερα, τα περισσότερα δεν είχαν την ίδια μοίρα.

Η οικοδομική έξαρση σε ορισμένα αστικά κέντρα κυρίως μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο είχε ως αποτέλεσμα την επάλληλη οικιστική διαστρωμάτωση. Η πορεία των ευρημάτων ήταν προκαθορισμένη: διατήρηση σε υπόγεια, διατήρηση σε κάποιον ελεύθερο χώρο της οικοδομής ή αποκόλληση και, σε ορισμένες περιπτώσεις –κυρίως στο παρελθόν–, κατάχωση των αρχαίων μαζί με τα ψηφιδωτά. Ενδεικτικά παραδείγματα, εκτός από τη Θεσσαλονίκη, είναι η Βέροια, στην οποία πολλά από τα ψηφιδωτά που αποκολλήθηκαν κατά τη διάρκεια δεκαετιών φυλάσσονται συγκεντρωμένα σε υπόγεια οικοδομής κάτω από ιδιαίτερα δυσμενείς συνθήκες.

Το ελάφι, σύμβολο του χριστιανισμού στα ψηφιδωτά δάπεδα, εικονογραφεί συνήθως το κείμενο του Ψαλμού 41.1.

Αυτήν την ορατή και αόρατη, γνωστή και άγνωστη στη βιβλιογραφία, μνημειακή τέχνη συγκεντρώνει το «Σύνταγμα». Οι τέσσερις τόμοι που κυκλοφόρησαν διαδοχικά απ το 1974 έως σήμερα είναι ένας επιστημονικός άθλος. Αποτελεί έργο ζωής της ομότιμης καθηγήτριας Ιστορίας και Αρχαιολογίας στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης Π. Ασημακοπούλου-Ατζακά, η οποία κατάφερε να ολοκληρώσει, τουλάχιστον ερευνητικά, το σύνολο των ψηφιδωτών δαπέδων της χώρας για να κλείσει εκδοτικά το μεγαλόπνοο έργο με την πέμπτη περιοχή, της «Θεσσαλίας και της Ηπείρου».

Στον πρώτο τόμο της «Νησιωτικής Ελλάδος» και στον δεύτερο της «Πελοποννήσου και της Στερεάς Ελλάδος» –για τον οποίο η Παναγιώτα Ατζακά βραβεύθηκε το 1988 από την Ακαδημία Αθηνών– καταλογογραφούνται όλα τα ψηφιδωτά δάπεδα που κοσμούν συνολικά 288 μνημεία – τα 18 από την Κύπρο– σε 1.562 σελίδες, οι μισές από τις οποίες με φωτογραφικό υλικό.

Το ψηφιδωτό πανόραμα της Θεσσαλονίκης απλώνεται σε ξεχωριστό τόμο 751 σελίδων (415 με φωτογραφίες).

Ο τέταρτος διπλός τόμος

Στον τέταρτο διπλό τόμο «Ψηφιδωτά δάπεδα της Μακεδονίας και της Θράκης» 1.229 σελίδων, που κυκλοφόρησε πρόσφατα (συνέκδοση του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και του Μορφωτικού Ιδρύματος Εθνικής Τραπέζης), χάρτες, πίνακες, αναλυτικά κείμενα και 1.880 φωτογραφίες μάς ξεναγούν στον ψηφιδωτό διάκοσμο του βορειοελλαδικού χώρου.

«Όταν λέμε ‘corpus ψηφιδωτών μιας χώρας’ δεν εννοούμε τη συλλογή των έργων με υψηλή ποιότητα ή των έργων που έχουν διασωθεί σε πλήρη ή σχεδόν σε πλήρη μορφή. Δεν είναι λεύκωμα που αποσκοπεί μόνο στην αισθητική απόλαυση του αναγνώστη. Δεν στοχεύει στον εντυπωσιασμό αλλά στην παρουσίαση και την τεκμηρίωση όλων ανεξαιρέτως των ψηφιδωτών. Όσων έχουν διασωθεί και όσων έχουν καταστραφεί. Όσων βρίσκονται κατά χώραν και όσων έχουν καταχωθεί, όσων εκτίθενται σε μουσεία και όσων έχουν αποκολληθεί και αποθηκευθεί. Όλων αυτών των οποίων δεν γνωρίζουμε την τύχη», διευκρινίζει η ερευνήτρια συγγραφέας του «Συντάγματος».

Περισσότερα από 45 χρόνια αφιέρωσε η κ. Ατζακά για τη συλλογή του πληροφοριακού υλικού. Απαιτούσε πολυετείς έρευνες στα αρχεία των αρχαιολογικών υπηρεσιών (φωτογραφικά, σχέδια, ημερολόγια ανασκαφών), περιοδείες, συλλογή πληροφοριών από αυτόπτες μάρτυρες μιας αποκάλυψης, αμέτρητες ώρες για αποδελτίωση, αρχειοθέτηση και ταξινόμηση του υλικού. «Όταν άρχισε η ερευνητική μου σταδιοδρομία αισθανόμουν σαν να έπεσα σε ένα βαθύ πέλαγος χωρίς να γνωρίζω κολύμπι. Όσο αισθανόμουν ότι συγκέντρωνα και γνώριζα το υλικό μου, τόσο το υλικό μου ανοιγόταν και με προκαλούσε να το επεξεργαστώ και συνθετικά (εργαστήρια ψήφωσης, διαστάσεις, χρώματα, χρονολογία και ορολογία μέσα από τα κείμενα ψηφιδωτών επιγραφών, σχέσεις με τις γειτονικές βορειότερες κυρίως περιοχές)».

Το «Σύνταγμα» αποκαλύπτει το μέγεθος του θησαυρού

«Η Ελλάδα», εξηγεί, «είναι μια χώρα στην οποία άνθισε ιδιαίτερα η τέχνη του ψηφιδωτού τόσο του βοτσαλωτού όσο και της κομμένης ψηφίδας (opus tessallatum). Η περιήγηση μέσα από τις σελίδες του «Συντάγματος», στον χρόνο και στον χώρο, από τη μια έως την άλλη άκρη της Ελλάδας σε πόλεις, σε χωριά και στην ύπαιθρο, σε μουσεία, σε αποθήκες, σε κατεστραμμένα ή χαμένα ψηφιδωτά έργα, δείχνει το μέγεθος του αρχαιολογικού θησαυρού. Αξιομνημόνευτοι σταθμοί είναι τα νησιά (Κως, Ρόδος, Λέσβος, Κρήτη, Αστυπάλαια), το Αργος –τα σημαντικότερα εκτίθενται ενσωματωμένα στην αυλή του Αρχαιολογικού Μουσείου της πόλης–, η Ερμιόνη, η Μεγαλόπολη, η Κόρινθος, το Αίγιο, η Αθήνα, η Θήβα, η Υπάτη, ενώ η Σπάρτη και η Πάτρα θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν «πόλεις των ψηφιδωτών».

Ο βορειοελλαδικός χώρος επιφύλασσε πολλές και εξαιρετικές ψηφιδωτές συνθέσεις. Προέρχονται τόσο από εκκλησιαστικά συγκροτήματα όσο και από κοσμικά οικοδομήματα (Θεσσαλονίκη, Βέροια, Φιλίππους, Αμφίπολη, Δίον, Χαλκιδική, δυτική Μακεδονία και Θράκη (Μαρώνεια). Το κύριο σώμα του πρόσφατου τόμου περιλαμβάνει ψηφιδωτά από τις αρχές του 4ου ως τα τέλη του 6ου αιώνα μ.Χ.

Οι ανθρώπινες μορφές (ψαράδες ή κυνηγοί) εμφανίζονται περιορισμένες κυρίως στα γεωμετρικά διάχωρα σε βασιλικές (Αγία Παρασκευή και Καισάρεια Κοζάνης, Αμφίπολη, Μαρώνεια).

Ευφάνταστες γεωμετρικές απεικονίσεις σε μικρές ή μεγάλες επιφάνειες με άπειρους συνδυασμούς και παραλλαγές (Βέροια, Ποδοχώρι Καβάλας κ.ά.) μαρτυρούν τις αισθητικές αρχές και

τις προτιμήσεις των τοπικών, κυρίως, εργαστηρίων τόσο στον βορειοελλαδικό χώρο όσο και στον βαλκανικό. Το θεματολόγιο διευρύνεται σταδιακά με ποικίλες παραστάσεις από το φυτικό, ζωικό και θαλάσσιο βασίλειο πλαισιωμένες με γεωμετρικά σχήματα. Οι ανθρώπινες μορφές (ψαράδες ή κυνηγοί) εμφανίζονται περιορισμένες, κυρίως στα γεωμετρικά διάχωρα σε βασιλικές (Αγία Παρασκευή και Καισάρεια Κοζάνης, Αμφίπολη, Μαρώνεια). Αντίθετα, εικονιστικές παραστάσεις με συμβολικό χριστιανικό περιεχόμενο αγαπήθηκαν και διαδόθηκαν από τη Μακεδονία και τη Θράκη προς τις βορειότερες περιοχές (Βουλγαρία, ΠΓΔΜ, Αλβανία). Συνήθως ελάφια ή παγώνια εκατέρωθεν αγγείου ή αναβρυτηρίου εικονογραφούν το κείμενο Ψαλμού 41.1: *Ὁν τρόπον επιποθεί ἡ ἔλαφος ἐπὶ τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων, οὕτω επιποθεί ἡ ψυχὴ μου πρὸς σε, ὁ Θεός.*

Από το σύνολο των ψηφιδωτών της χώρας, λιγοστά είναι τα επισκέψιμα κι αφορούν κυρίως οργανωμένους και προστατευμένους αρχαιολογικούς χώρους (Πέλλα, Δήλο, Δίον, Αμφίπολη ή Νικόπολη). Ασφαλή φύλαξη και προβολή, προς το παρόν, προσφέρουν τα μουσεία με σημαντικότερες συλλογές αποκολλημένων δαπέδων της Ρόδου, του Άργους, της Σπάρτης, των Δελφών, της Κισσάμου Κρήτης, του Δίου, της Λάρισας, της Θεσσαλονίκης αλλά και του νέου Αρχαιολογικού Μουσείου Πάτρας, στο οποίο παρουσιάζονται με εξαιρετο τρόπο πολλά από τα σπουδαία ευρήματα της πόλης.

«Η ανάδειξη κατά χώραν αποτελεί ένα σοβαρό και δυσεπίλυτο πρόβλημα. Οι κίνδυνοι καταστροφής από δυσμενείς καιρικές συνθήκες ή από ανθρώπινο παράγοντα σε ανοιχτούς αρχαιολογικούς χώρους αναγκάζουν τους αρχαιολόγους να τα καλύπτουν με προστατευτικά υλικά», διευκρινίζει η κ. Ατζακά. Από αυτήν την άποψη, το «Σύνταγμα» δεν αποτελεί μόνο ένα χρήσιμο εργαλείο για αρχαιολόγους και ειδικούς ερευνητές αλλά και έναν οδηγό για κάθε αναγνώστη. Δεδομένου, δε, ότι δεν εξαιρεί κανένα από τα ψηφιδωτά, η αποθησαύριση κάθε πληροφορίας σε περιοχές στις οποίες πολλά μνημεία παραμένουν αδιερεύνητα μπορεί να αποδειχθεί στο μέλλον πολύτιμη.